

2. Голубев П. Советы молодым педагогам-вокалистам / Павел Голубев.– М.: Госуд. муз. изд-во, 1956. – 104 с.
3. Дмитриев Л. Б. Основы вокальной методики / Леонид Борисович Дмитриев. – М.: Музыка, 1968. – 676 с.
4. Михайлова Т. Н. О вокально-технической подготовке репертуара / Т. Н. Михайлова // Вопросы вокальной педагогики: статьи и очерки [сост. Д. Г. Евтушенко]. – М.: Музыка, 1967. – Вып.3. – С. 91-97.
5. Мур Джеральд. Певец и аккомпаниатор. Воспоминания. Размышления о музыке / Джеральд Мур [пер. с англ., вст. статья В. Чачавы]. – М.: Радуга, 1987. – 432 с.
6. Нестеренко Е. Размышление о профессии / Евгений Нестеренко. – М.: Искусство, 1985. – 328 с.
7. Павловская-Боровик В. И. Об исполнительских задачах певца / В. И. Павловская-Боровик // Вопросы вокальной педагогики: сб.статей [сост. Л. Дмитриев]. – М.: Музыка, 1982. – Вып. VI. – С.57-69.
8. Понтрягин П. Некоторые вопросы формирования и воспитания певца-актера / П. Понтрягин // Вопросы вокальной педагогики: сб.статей [сост. и общ. ред. В. Л. Чаплина]. – М.: Музыка, 1982. – Вып. IV. – С. 8-29.
9. Рейзен М. Автобиографические записки. Статьи. Воспоминания / М. Рейзен. – [сост. и ред. Е. А. Грошевой]. – М.: Советский композитор, 1980. – 303 с.
10. Станіславський К. С. Работа актора над собою в творчому процесі переживання: Частина I / Костянтин Сергійович Станіславський. Работа актора над собою [пер. Т. Ольховського; за ред. Ф. Гаєвського]. – К.: Мистецтво, 1953. – 670 с.
11. Физиология человека: учебник для студентов медицинских институтов [под ред. Г. И. Косицкого]. – Изд. 3-е, перер. и доп. – М.: Медицина, 1985. – 544 с.

УДК 78.071

В. Г. ДУТЧАК

СПЕЦИФІКА РОЗВИТКУ БАНДУРНОГО МИСТЕЦТВА В НІМЕЧЧИНІ ВПРОДОВЖ XX – ПОЧАТКУ XXI СТОЛІТТЯ

У статті пропонується мистецтвознавчий аналіз функціонування бандурного мистецтва в Німеччині протягом XX – початку XXI ст. Здійснено його періодизацію та виокремлено діяльність найяскравіших представників.

Ключові слова: українська діаспора, Німеччина, бандурне мистецтво, виконавство.

В. Г. ДУТЧАК

СПЕЦИФИКА РАЗВИТИЯ БАНДУРНОГО ИСКУССТВА В ГЕРМАНИИ НА ПРОТЯЖЕНИИ XX – НАЧАЛА XXI ВЕКА

В статье предлагается искусствоведческий анализ функционирования бандурного искусства в Германии на протяжении XX – начала XXI вв. Осуществлена его периодизация и выделена деятельность самых ярких представителей.

Ключевые слова: украинская диаспора, Германия, бандурное искусство, исполнительство.

THE BANDURA ART DEVELOPMENT SPECIFICITY IN GERMANY DURING THE XX CENTURY AND IN THE BEGINNING OF THE XXI CENTURY

The bandura art functioning in Germany during XX – XXI centuries art critics investigation has been given in presented article. The one's periodization has been made, the most brilliant representative's activity has been marked out.

Key words: *Ukrainian diaspora, Germany, bandura art, performance.*

Історія бандурного мистецтва на еміграції – непросте явище як у часовому, так і в географічному вимірах. Це зумовлено, з одного боку, соціальним і політичним характером еміграційних хвиль, з іншого, – умовами проживання в тих країнах, куди цілеспрямовано направлялися основні сили емігрантів. Бандурне мистецтво діаспори відіграло, з одного боку, роль консерватора українських традицій, з іншого, розвиваючись в умовах «вільного світу», мало ширші можливості для реалізації, активніше взаємодіяло зі світовими тенденціями розвитку інструменталізму.

Німеччина серед напрямів української еміграції займає особливе місце як географічно близька територія, що стала місцем переселення українців (примусового і добровільного), особливо наприкінці Другої світової війни.

Мета пропонованого дослідження – аналіз тенденцій розвитку бандурного мистецтва у Німеччині в контексті динаміки культурної політики українців зарубіжжя.

Джерельною основою роботи стали праці та дослідження українського мистецтвознавства; українська періодика зарубіжжя; матеріали про життєвий і творчий шлях та діяльність митців-бандуристів (в тому числі з особового архіву Б.Шарка); документи з бібліотеки та архіву Українського Вільного університету (м.Мюнхен, Німеччина); рукописи, опублікована спадщина та аудіозаписи бандуристів Німеччини. Пропоноване дослідження узагальнює також попередні публікації автора [3; 4; 5; 6; 7]. У статті застосований персоніфікований підхід, коли узагальнення різних часових періодів здійснюються крізь призму аналізу особистих досягнень солістів-виконавців, колективів, інституцій.

Розвиток українського бандурного мистецтва в Німеччині в ХХ ст. можна умовно розділити на декілька періодів. До першого (20–30 рр.) можна віднести виконавську та видавничу діяльність Василя Ємця. До другого (40-і рр.) – збереження бандурних традицій в таборах, функціонування ансамблів та великих бандурних колективів, зокрема капели ім.Т.Шевченка, капели ім. М.Леонтовича, створення майстерень з виробництва бандур. До третього (50–70-і рр.) – виконавство Богдана Шарка, Юрія Дубицького та діяльність відомого майстра Семена Ластовича-Чулівського. Четвертий період (80–90р. ХХ – початок ХХІ ст.) позначений активізацією діяльності організацій УВУ¹, ЦПУЕН² та ТУБЄ³, «Україна» у справі згуртування бандуристів.

Більшість бандуристів-виконавців, які емігрували до Європи, музичну освіту і основи гри на інструменті здобули в Україні, вивчили кобзарський репертуар, що дозволило визначити їх сполучну роль між материковою Україною і діаспорою у продовженні регіональних кобзарських традицій, збереженні інструментарію та способів гри.

Німеччина ще до початку ХХ ст. з бандурним виконавством була знайома. Мистецтвом українських бандуристів захоплювалися багато представників європейської еліти XVII–XVIII ст., їх запрошували у найбільш вишукані артистичні салони. Бандуристи з України виконували на музичних вечорах як народні пісні, які впродовж століть залишалися популярними, так і європейську класику. Так, видатним виконавцем і композитором вважався лютняр-бандурист Альберт Длугограй, відомий під іменем Войташка при дворах польських і

¹ УВУ – Український вільний університет.

² ЦПУЕН – Центральне представництво української еміграції в Німеччині.

³ ТУБЄ – Товариство українських бандуристів Європи.

німецьких вельмож, автор популярної Лейпцизької табулатури 1619 р. Кобзар Т. Білоградський був вивезений до Дрездена для навчання у лютніста Вайса. Також слід підкреслити, що бандура, яка об'єднує у своїй конструкції лютню та цитру, дуже близька до поширених свого часу в Німеччині струнних інструментів з грифом. За свідченнями Я.Штеліна, українська бандура в Німеччині була «добре відомою як щодо своєї будови, так і музичних можливостей» [27].

Зацікавленість бандурою і українським епосом зафіксоване у німецькій літературі. Впродовж XVII–XVIII ст. в німецьку мову входять слова «дума», «бандура», «бандурист», «бандурщик» та ін. [19, с.12]. Німецькі поети і етнографи (Ф. Гагедорн, Й. Гердер, Й. Міллер та ін.) захоплювалися українськими піснями і думами, описували їх у своїх дослідженнях та літературних працях. У XIX ст. українські пісні та думи в перекладах друкуються в періодиці та окремими збірниками (Г. Тріттен «Про народні пісні запорозьких козаків», 1840 р.; В.Вальдбріль «Слов'янська балалайка», 1843 р.; Ф. Боденштедт «Поетична Україна», 1845 р.).

Важливими чинниками функціонування українських осередків Німеччини впродовж XX ст. стали суспільно-історичні та політичні фактори розвитку країни, що зумовили спрямованість сюди значної кількості емігрантів з України.

I період. Серед причин української еміграції міжвоєнної доби були військово-політичні події, які розгорнулися на території України під час Першої світової війни, поразка української революції, політичні репресії національно-свідомої частини українського народу — громадсько-політичних та культурних діячів. Українські емігранти, за словами Василя Маркуся, «виправдали свою місію чи то на науково-культурному відтинку, чи політично-програмовому й ідеологічному та у зв'язках із міжнародним світом» [15].

Сприйняттю бандури в Німеччині сприяло зацікавлення кобзарством з боку інтелігенції, поява наукових досліджень, що виходять друком у перші десятиліття XX ст. Це, зокрема, робота професора П. Кремера «Україна» (Берлін, 1916 р.), де в розділі «Україна та її історичні пісні» уміщено переклад та аналіз дум «Смерть козака-бандуриста», «Маруся Богуславка», «Самійло Кішка», «Втеча трьох братів з Азова», «Буря на Чорному морі», пісень, кантів. Популяризації кобзарства сприяли також лейпцизькі видання – музична збірка М. Йоганнеса «Українські народні пісні» (1918 р.), вільні літературні переспіви ліричних пісень Анни Вуцькі «Звуки бандури» (1919 р.), збірка П. Айснера «Народні пісні слов'ян» (1926).

Захопленню українським співочим мистецтвом сприяли також численні концерти хору О. Кошиця, здійснені в рамках європейських гастролей.

Впродовж 20–30-х років (1920–1938) важливу справу пропаганди бандури в Європі загалом, а в Німеччині зокрема, відіграв відомий соліст-бандурист, представник харківської школи гри Василь Ємець (1890–1962). В.Ємець – віртуоз, організатор першої в історії капели бандуристів, пропагандист інструмента в його академічному статусі на світовому рівні [5].

Випускник Празької та Берлінської консерваторій, він постійно концертував як соліст та акомпаніатор (співачки С.Вербицької) по містах Європи, в тому числі і Німеччини. До репертуару В.Ємця входили різноманітні інструментальні («Подих української ночі», «Дощик», «Передзвони», «Журавлі») та вокально-інструментальні жанри, зокрема думи («Дума про смерть козака-бандуриста», «Дума про невольника» за Т.Шевченком, «Дума про Олексія Поповича», «Дума про втечу трьох братів з Азова», «Дума про трьох братів самарських», «Дума про смерть Гетьмана Богдана Хмельницького») та пісні («Та не жур, мене, мати», «Гей, не дивуйте, добрії люди», «Та забіліли сніги», «Ой п'є Байда», «Засвітали козаченьки», «Про Нечая», «Встає хмара з-за лиману» на слова Тараса Шевченка та ін).

У 1921 році він вперше за кордоном у часописі універсального змісту «Українське слово» друкує статті про кобзарство: «Кобза (Кілька слів про українського народного струмента та його походження)» та «Кобзарі старих часів» [8]. Вони стали основою його майбутньої роботи. У 1923 р. у Берліні у видавництві «Українське слово» виходить друком книжка В.Ємця «Кобза та кобзарі» – масштабне дослідження з історії походження інструмента «кобза-бандура» та виконавства на ньому [9]. Порівняно з Україною, це було перше системне культурно-історичне вивчення явища кобзарства як з позиції фольклористики, так і з погляду процесів академізації XX ст.

Робота «Кобза та кобзарі» Василя Ємця відіграла значну роль у справі популяризації бандурного мистецтва на науково-дослідницькому рівні, спонукала до збереження кобзарства в нових умовах ХХ ст., в тому числі еміграційних, сприяла популяризації бандури в Німеччині.

У 1933 р. Шлезьке товариство організовує семінар, присвячений українським думам. На ньому професор П.Дільс виголосив доповідь «Епічні народні пісні України», яка викликала бурхливе обговорення, прочитання текстів дум та спів студентами під супровід бандури думи «Про Марусю Богуславку» та ін. Згодом текст виступу П.Дільса ліг в основу його монографії «Дума, епічна пісня українців» (1934 р.). Наприкінці 30-х років згадки про українських бандуристів та їх репертуар зустрічаються в монографії Д. Вернера «Європейські народні пісні» (1938 р.), де автор підкреслює самобутність і оригінальність дум [19, с. 85].

Таким чином, впродовж 20–30-х років бандурне мистецтво було представлене нечисленно, проте зацікавленість інструментом, виконавцями на ньому та особливим репертуаром, сприяла його популяризації як в українських, емігрантських, так і в німецьких колах.

II період. До повоєнного періоду в Німеччині належать українське таборове мистецтво, представлене широкими культурно-мистецькими здобутками.

Після Другої світової війни в Німеччині опинилася значна кількість українців. Незважаючи на важкі умови перебування, у таборах розгортається активна навчальна та культурно-просвітницька діяльність, зокрема створення дитсадків, шкіл, гімназій, хорових та інструментальних колективів, театральних труп, хореографічних гуртків, літературних угруповань, налагоджується видавнича справа, у тому числі преса. Це було зумовлене значним інтелектуальним потенціалом емігрантів. Українська еміграція в Німеччині налічувала на той час 277 науковців, у тому числі 119 професорів університетів та інститутів, а також більше 200 митців [16, с. 116]. Це дозволило відновити діяльність вищих українських навчальних закладів, забезпечити функціонувати НТШ та УВАН. З 1945 р. Мюнхен стає не лише центром найбільшої осіlosti української еміграції у Німеччині та Європі, але й центром українського політичного життя. До 50-х років у місті та околицях проживали біля 20 тисяч українців. Більшість з них – у таборах для переміщених осіб. Мюнхен став осередком для майже усіх українських політичних партій та громадських організацій, церковних і культурних організацій та установ.

У повоєнний період у Німеччині виходили численні періодичні видання, де відображалася і культурно-мистецька діяльність українців: «Українська трибуна», «Час», «Українські вісті», «Український самостійник», «Вперед», «Україна і світ», «Мета», «Шлях перемоги», «Християнський голос», «Сучасність».

Важливу роль в утвердженні українського духу в таборах відіграла Капела бандуристів ім. Т. Шевченка (що була відроджена ще 1941 р. в Києві). Перші концерти капели в Німеччині проходили з 1942 р. в таборах «остарбайтерів» («OST»). З 1945 по 1949 роки учасники капели перебували в Інгольдштадті та Регенсбурзі, в таборах для переміщених осіб («DP»). Не зважаючи на складні побутові умови перебування в таборах, в Капелі відбулися позитивні кількісні й якісні зміни у професійному зростанні колективу. Насамперед це усвідомлення тієї визначальної ролі, яка випала колективу в цій унікальній історичній добі для збереження і укріплення українського національного духу, а також значне збільшення кількості її учасників (від 20 до більше 40 осіб), створення організаційної управи капели (мистецьке керівництво – Григорій Китастих, пізніше і Григорій Назаренко, і Володимир Божик; голова управи – Йосип Панасенко), розширення репертуару, вирішення проблеми інструментарію. Щодо останнього, зазначимо неоцінну роль, яку відіграли майстри – брати Петро і Олександр Гончаренки – не лише для професійної перспективи колективу, але й загалом для формування і творчого функціонування цілої плеяди бандуристів західної діаспори. Брати Гончаренки стали ініціаторами створення майстерні з виробництва інструментів харківського типу, названих «Полтавками».

До тогочасного репертуару Капели входять патріотичні твори – «Гей, нумо, хлопці, до зброї», «Встає хмара з-за лиману», «Максим Залізняка», «Не пора», «Ще не вмерла Україна»,

композиції Г.Хоткевича «Поєма про Байду», Г.Китастого «Марш «Україна», «Вставай, народе» та ін. Тоді ж формуються головні засади побудови концертного репертуару капели, зокрема, різножанровість і різнохарактерність репертуару, перемежування ансамблевих і сольних (думи, пісні) номерів, певна видовищність і театралізація виступу тощо.

Капела активно концертувала, її прослухали тисячі слухачів різних національностей. Газета «Вісник Оселі» писала: «належиться признати цілій Капелі, що вона високо держить прапор української музичної культури і в наших невідридних умовах піддержує національного духа серед нашої еміграції» [22, с. 476]. Капела несла кобзарські традиції, стала найпопулярнішим мистецьким колективом українців. Про неї 1948 р. був знятий документальний фільм.

1946 року в таборі Госляр постає ще одна капела – імені М. Леонтовича під керівництвом Григорія Назаренка (20 співаків-бандуристів). Для неї інструменти також забезпечили брати Гончаренки. Пізніше хористи капели поповнюють Національний чоловічий хор (під керівництвом В.Божика), а бандуристи долучаються до капели Г.Китастого.

Улас Самчук у роботі «Живі струни. Бандура і бандуристи» підсумовує, що «лишень великі війни і великі революції змогли перемогти заборону українській музиці вийти у ширший світ поза межі російської домінації... Це були великі втечі, великі еміграції від переслідування, від Сибіру, від знищення» [23, с. 136].

Тиждень української культури в Мюнхені, що відбувся 4–17 квітня 1948 р., продемонстрував німецькому населенню та представникам американських окупаційних властей багатогранність української культури та досягнення окремих українських акторів та митців. У програмі заходу були виставки образотворчого і народного мистецтва, сольні концерти співаків і музик, виступи хору «Україна», Капели бандуристів імені Т. Шевченка, Національного хору В. Божика, учнів Балетної школи В. Переяславець та драматичні вистави Ансамблю українських аматорів і «Театральної студії» [21, с. 411]. Капела виступала з творами М. Лисенка, Г. Хоткевича, Г.Китастого, козацькими та жартівливими піснями. Тиждень української культури став успішною спробою подолання відокремлення українців від світу.

Крім Капели бандуристів ім. Т.Шевченка та Капели ім.М.Леонтовича, важливу роль у популяризації бандури в Німеччині відіграли і солісти-виконавці. Серед них – Зіновій Штокалко (1920–1968) – відомий віртуоз-бандурист, співак, автор підручника гри на інструменті та багатьох обробок для бандури. З 1944 р. Штокалко вивчає в Мюнхені медицину, виступає у складі тріо бандуристів (разом з С. Малюцою і В. Юркевичем) перед українцями у таборах переселенців. В 1952 році, закінчивши медичну освіту, він емігрує до Нью-Йорку (США).

Таким чином, «таборовий» період став для українських емігрантів школою не лише виживання, але й усвідомлення необхідності єднання, мистецького вишколу, популяризації української культури в місцях осілости.

III період. Після «таборового» періоду, коли значна частина українців внаслідок рееміграції вибирає новим місцем осілости Великобританію, США, Канаду, Аргентину та Бразилію, бандурні осередки в Німеччині практично зникають, лише окремі особистості продовжували плекати їх традиції. Серед них – Богдан Шарко, Семен Ластович-Чулівський, Юрій Дубицький.

Богдан Шарко (нар. 1920 р.) – випускник Станіславівської філії Музичного інституту ім. М. Лисенка (фортепіано, спів, 1930–1934 рр.), студіював право та лісівництво у Львові. З липня 1945 року Б. Шарко живе в м. Аугсбург (Баварія). Він продовжує «науку солоспіву» у Мюнхені у класі камерної співачки з Лейпцигу Ельзи Цайдлер (1946–1947 рр.), яка «вишколила його голос – баритон». Уже пізніше Б. Шарко навчається вокалу в консерваторії Штрауса та на економічних студіях в Українському вільному університеті. Саме до початку німецького періоду в житті Б.Шарка належить опанування гри на бандурі в колишнього члена капели бандуристів ім. Т. Шевченка Івана Рябчуненка. Тоді ж була виготовлена й перша діатонічна бандура, на якій Богдан Шарко вчився грати, співав традиційний бандурний вокально-інструментальний репертуар (1950).

Упродовж усього періоду своєї подальшої діяльності Богдан Шарко поєднував офіційну службу з творчими виступами. З 1951 року розпочинаються його виступи як соліста-бандуриста в усіх більших поселеннях українців Західної Німеччини. Крім того, він активно пропагував бандуру як національний український інструмент перед чужинцями в Німеччині, Австрії, Франції, Бельгії, Голландії, Люксембурзі, Великобританії, Італії. Численні відгуки у пресі особливо відзначали виступи Б. Шарка на концертах і фестивалях баварського радіо, фольклорному концерті у Страсбурзі, мистецьких акціях мюнхенського клубу «Катакомба».

Богдан Шарко брав участь і в музичних конкурсах: на Міжнародному форумі музикантів у Шварцвальді в 1961 році він здобуває титул «Майстерзінгер» і почесну грамоту, вагомими були й відзнаки Міжнародного конкурсу «Швабінгервохе» і клубу патрицив-традиціоналістів «Альтмонахія» у Мюнхені.

На всіх концертних виступах Богдан Шарко підкреслював своє українське походження та традиційний національний інструментарій. З 1971 р. він виступає з хроматичними інструментами: бандурою з перемикачами англійського майстра Василя Гляда та чернігівською хроматичною бандурою, отриманою з України. Його репертуар охоплює найрізноманітніші українські народні пісні й думи. Найбільшу перевагу він надає історичним та лірико-драматичним пісням, релігійним кантам. Тоді ж, у 70-х роках, Богдан Шарко здійснює ряд аудіозаписів: виходять його дві короткограючі платівки «Пісні при бандурі» та «Українські релігійні пісні» (у супроводі органу). Перша з них вміщала твори «Встає хмара з-за лиману», «Дума про Морозенка», «Повій, вітре, на Вкраїну», «Чорний кольор». На другій звучали «Кант про почаївську Божу матір», великодній ірмос «Плотію уснув», «Молитва» з опери С. Гулака-Артемовського «Запорожець за Дунаєм». У пресі відзначалося, що співак «технічно завансований з виразною дикцією, приємним тембром», його голос звучить «велично і молитовно», «баритон широкого діапазону розвивається рівномірно від п'яно до драматичного форте і навпаки» [11]. Крім того, Богдан Шарко здійснив і записи на баварському радіо в Мюнхені та радіостанції Бая Лука в тодішній Югославії, його пісні з бандурою часто звучали в недільних концертах за замовленнями.

Іноді Б. Шарко проводив концерти в ансамблі з іншими співаками або як акомпаніатор на бандурі для молодечих ансамблів чи окремих солістів.

Крім того, він матеріально підтримував відомого майстра бандур і дослідника-теоретика бандурного мистецтва Семена Ластовича-Чулівського, який також проживав у Мюнхені. Після смерті С. Ластовича-Чулівського Богдан Шарко був ініціатором похорону та збору коштів на організацію побудови постаменту на могилі митця.

Семен Ластович-Чулівський (1910–1987) – відомий теоретик і практик виготовлення бандур. Ще в молодості опанував техніку майстрування бандур у волинського бандуриста Костя Місевича, навчався у відомій в Галичині бандурній школі Юрія Сінгалевича (1934–1939), де активно виступав з концертами. Семен Ластович-Чулівський грав у бандурних ансамблях разом з Степаном Ганушевським, Степаном Малюцюю, Юрієм Сінгалевичем, Григорієм Бажулом, а потім із Зіновієм Штокалком, Ярославом Бабуняком, Володимиром Юркевичем та Григорієм Смирним. Пізніше С.Ластович-Чулівський вступає до Української Капели Бандуристів ім. Т. Г. Шевченка під керівництвом Григорія Китастого. Разом з нею він восени 1944 р. покидає Україну, виїздить у Німеччину, оселившись у Мюнхені. На початку 50-х років С.Ластович-Чулівський захворів на туберкульоз, а через неправильне лікування та надмірну дозу ліків поступово він став глухнути. Погіршення здоров'я унеможливило практику Семена Ластовича-Чулівського не лише як виконавця-бандуриста, але й педагога. Саме тому вся його наступна діяльність була пов'язана із збором та обробкою теоретичних матеріалів, написанням фахових узагальнень методики гри на бандурі, а найважливіше – виробництвом бандур. Відомості про його мюнхенський період життя дуже скупі, оскільки він вів дуже замкнутий спосіб життя, спілкувався з обмеженим колом людей.

Семену Ластовичу-Чулівському належать три важливі роботи: дві – теоретичні, стосовно конструкції інструментарію, одна – методично-практична. Перша з них, невелика за обсягом, носить назву «Листи про бандуру» [12]. Написана вона впродовж 1955–1956 років у формі листів на прохання одного з учнів Зіновія Штокалка Мирослава Дяковського (США),

який зацікавився виробництвом бандур. Саме М. Дяковський уже наступного року найважливіші узагальнення з адресованих йому листів упорядкував та видав окремим виданням – брошурую.

У 1959 році в Нью-Йорку побачила світ ще одна праця С.Ластовича-Чулівського – «Збірник українських народних пісень і мелодій для бандури: репертуар пісень і мелодій для голосу і бандури з полегшеним способом самонавчання» [13]. Збірка, упорядкована М. Дяковським, носить комплексний характер – як підручник та репертуарний збірник. Автором визначалася збірка як «перша спроба в ділянці кобзарського мистецтва... засвоїти добірний і цінний кобзарський репертуар для дальшого поступу і росту» [13, с. 1].

Наступна теоретична праця С. Ластовича-Чулівського «Кобза-Бандура» носила підсумовуючий характер і була написана впродовж 1964–1966 рр. у Мюнхені. Складається вона з 2 томів, її обсяг (653 сторінки тексту та численні таблиці й ілюстрації) вражає не лише загальним масштабом роботи С.Ластовича-Чулівського, але й широтою напрямів його досліджень [14].

Робота і сьогодні залишається актуальною, оскільки автором було вперше запропоновано системний підхід до засад конструктивного удосконалення бандури в контексті органологічних пошуків майстрів середини і другої половини ХХ ст.

Юрій Дубицький – магістр музики, навчався гри на бандурі з дитинства. 1974 року організував ансамбль «Бандура», з центром осілости в Парижі. До нього входили музиканти українського походження з Франції та Німеччини (Юрій Дубицький, Йозеф Вайбель, Микола Матвіїв, Степан Бухта, Жан Гій). Виконавці володіли грою на хроматичних бандурах, поєднували їх тембри з гітарою, акордеоном, контрабасом, ударними та співом. Репертуарною основою для колективу стали українські народні мелодії. Ансамбль виконував інструментальні та вокально-інструментальні твори («Кину кужіль», «Їхав козак за Дунай», «Гуцульський танок», «Світить місяць», «Гей, у лузі червона калина» та ін.) на концертах і фестивалях у Німеччині, Швейцарії, Франції, Бельгії. 1979 р. записали першу довгограючу платівку «Бандура. Музика України», виступали на радіостанціях «Свобода», «Франс-Мюзік». Колектив також тісно співпрацював з українською співачкою з Франції Одаркою Мазурик, з якою записав платівку.

Ю.Дубицький зініціював приїзд до Мюнхена відомого бандуриста, керівника Капели бандуристів ім. Т.Шевченка (Детройт, США) Григорія Китастого. Останній провів ряд майстеркласів для бажаючих вивчити гру на бандурі, сприяв налагодженню діяльності майстерні з виготовлення інструментів.

Таким чином, третій період позначений лише окремими проявами переважно виконавської та методичної діяльності бандуристів, які проте викликали значний резонанс як у Німеччині, так і загалом у Західній Європі та Америці.

IV період. Активізація пропаганди бандурного мистецтва в Німеччині в останні десятиліття ХХ ст. відбувалася значною мірою завдяки гастрольним виступам відомих солістів та колективів зарубіжжя – Капели бандуристів ім. Т. Шевченка (США), ансамблю під керівництвом Мирослава Дяковського (США), ансамблю «Бандура» (Польща), Володимира Луціва (Великобританія), Юрія Дубицького (Франція) та виконавців з України – Ореста Барана, Галини Менкуш, Василя Нечепи, Костянтина Новицького, Остапа Стахів, Романа Гриньківа, дуету Тетяни Лободи та Миколи Берегового, тріо бандуристок з Харкова, Києва, Львова. Їх виступи зафіксовані також у мистецьких програмах радіо «Свобода».

1982 року при підтримці Українського вільного університету (УВУ) у Мюнхені найбільш активними випускниками Школи кобзарського мистецтва Нью-Йорку було створене ТУБ – Товариство українських бандуристів, а пізніше і ТУБС – Товариство українських бандуристів Європи, які ставили за мету популяризацію бандурного мистецтва, організацію навчально-освітніх курсів, шкіл, таборів.

За сприяння Фондації УВУ в Мюнхені та її голови, професора Петра Гоя впродовж 1984–1990 рр. відбулися акредитовані курси кобзарського мистецтва. В 1984 р. заходами Фондації УВУ в Мюнхені відбувся перший курс кобзарського мистецтва (21 учасник різного віку із Швеції, Франції, Англії, Бельгії та Німеччини), його вели бандуристки з Нью-Йоркської

ШКМ Л. Чорна та Н. Гончаренко. На курсі вивчалися основи гри на бандурі чернігівським та полтавським способами, різної складності технічні вправи, спів у хорі. Репертуар складався з народних пісень, які в кінці курсу виконувались під час концерту. В 1985 р. курс «Українські народні пісні і бандура» при УВУ ставив метою розглянути елементи національної народної музики в контексті європейської народної музики. Головним викладачем був В. Китастий. Курс завершився концертом його учасників, а програму склали українські народні пісні різних жанрів. Були продемонстровані сольні та ансамблеві форми виконання. 1986 р. при УВУ під керівництвом А.Горняткевича (Канада) відбувся наступний курс бандуристів під назвою «Порівняльний фолкльор. Українські думи». Окрім практичної гри на бандурі, слухачі аналізували окремі зразки дум. У 1988 р. IV-й курс тут проводили бандуристи М. Дейчаківський та О. Родак. Учасниками його була студіююча молодь з Бельгії, Голландії, Франції, Швеції, Польщі та Німеччини. Керівником курсів 1990 р. був М. Фаріон [10].

У 1998 році в Мюнхені було утворене Товариство сприяння піднесенню та поширенню української культури в Німеччині «Україна». За більше ніж 10 років діяльності Товариство організувало біля 200 концертів, виступів багатьох митців, у тому числі і бандуристів – дитяче тріо бандуристів з Одеси (2000), Володимира Луціва (2000), тріо бандуристок «Червона Калина» (2001, 2002), Капели бандуристів ім.Т.Шевченка (2003), Наталії Крук (2006), Валентини Старенької (2000), Валентини Старецької (2007) та ін. [1; 2].

На сучасному етапі бандуру в Німеччині пропагує оперна співачка Ольга Каспрук. Випусниця Київського інституту ім. Р. Глієра та Берлінської консерваторії (вокальний факультет), вона органічно поєднує як оперний спів, так і камерні виступи з бандурою: «Люди на Заході, не розуміючи жодного слова, цей інструмент сприймають із захопленням. Коли мене запрошують повторно, то просять обов'язково взяти з собою бандуру. ...Зараз уже співаю не лише українські народні пісні, а й німецькі. Це ще така нова сторінка, яку я для себе відкрила: український народний інструмент у поєднанні з німецьким фольклором звучить дуже логічно» [20].

Таким чином, українські емігранти Німеччини відіграли важливу роль у збереженні національних традицій бандурного мистецтва, проте змогли досягти і власних здобутків. Це проявилось на кількох рівнях: концертної практики солістів та ансамблів (В. Ємця, З. Штокалка, Б. Шарка, Ю. Дубицького, ансамблю «Бандура»), що забезпечила поширення різножанрового репертуару; створення інструментів нового зразка, що не мали аналогів в Україні (діяльність О. і П. Гончаренків, С. Ластовича-Чулівського); організації навчально-освітніх курсів, фестивалів, поширення звукозаписів за сприяння провідних українських організацій в Німеччині. Останні десятиліття позначені активізацією співпраці бандуристів України з товариствами й інституціями Німеччини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Альманах 5-ліття Товариства «Україна»: 1998–2003. – Мюнхен, 2004. – 124 с.
2. Альманах 10-ліття Товариства «Україна»: 1998–2008. – Мюнхен, 2009. – 132 с.
3. Дутчак В. Бандурне мистецтво українського зарубіжжя ХХ ст. Специфіка збереження національної ідентичності / В.Дутчак // Збірник доповідей Першої Міжнародної наукової конференції «Діаспора як чинник утвердження держави Україна у міжнародній спільноті» (Міжнародний інститут освіти, культури та зв'язків з діаспорою Національного університету «Львівська політехніка») – Львів: Сполом, 2006. – С. 483–490.
4. Дутчак В. Богдан Шарко – співак-бандурист українського зарубіжжя / В.Дутчак // Вісник Прикарпатського університету ім. В. Стефаніка. Серія Мистецтвознавство. – Івано-Франківськ: ВДВ ЦІТ, 2007. – № X–XI. – С.122–127.
5. Дутчак В. Василь Ємець: синтез бандурного мистецтва українських етнічних спільнот / В. Дутчак // Вісник Прикарпатського університету ім. В. Стефаніка. Серія «Мистецтвознавство». – №17–18. – Івано-Франківськ: «Плай», 2009–2010. – С. 3–15.
6. Дутчак В. Капела бандуристів ім. Т. Шевченка – провідна мистецька одиниця українського зарубіжжя (До ювілею творчої діяльності) / В.Дутчак // Музична

- україністика: сучасний вимір: Збірник наукових статей на пошану доктора мистецтвознавства, професора, члена-кореспондента Академії мистецтв України Алли Терещенко. – Київ–Івано-Франківськ: Видавець І. Третяк, 2008. – В.2 – С.319–329.
7. Дутчак В. Семен Ластович-Чулівський – теоретик і практик удосконалення бандури в українському зарубіжжі (до 100-річчя від дня народження митця) / В.Дутчак // Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку: Зб. наук. праць: наук. зап. Рівненського державного гуманітарного університету. У 2-х т. – Вип. 15. – Рівне: РДГУ, 2009. – Т.1. – С. 210–219.
 8. Ємець В. Кобза (Кілька слів про українського народнього струмента та його походження) / В. Ємець // Українське слово. – Ч. 76. – Берлін, 1921. Ємець В. Кобзарі старих часів // Українське слово. – Ч. 102, 103. – Берлін, 1921.
 9. Ємець В. Кобза і кобзарі / В.Ємець. – Берлін : Українське слово, 1923. – 111 с.
 10. Карась Г. Діяльність освітніх інституцій кобзарського мистецтва в діаспорі: джерелознавчий аспект / Г.Карась // Вісник Прикарпатського університету ім. В. Стефаника. Серія Мистецтвознавство. – № 15-16. – Івано-Франківськ, 2009. – С. 54–61.
 11. Коваль Ф. Платівки баритона Богдана Шарка / Ф. Коваль // Шлях перемоги. – 1973. – 4 листопада.
 12. Ластович С. Листи про бандуру: найновіші технічні відомості, вказівки і поради про конструкцію і будову бандури / С.Ластович, упор. М. Дяковський. – Нью-Йорк: машинопис, 1956. – 23 с.
 13. Ластович-Чулівський С. Збірник українських народних пісень і мелодій для бандури: репертуар пісень і мелодій для голосу і бандури з поленшним способом самонавчання / Семен Ластович-Чулівський. – В.1. – Нью-Йорк: машинопис, 1959. – 58 с.
 14. Ластович-Чулівський С. Кобза-Бандура / С.Ластович-Чулівський – Мюнхен: машинопис, 1964–1966. – 1–2 т. – 653 с.
 15. Маркусь В. Криза української діаспори? / В. Маркусь // Всесвіт. – 1998. – № 3. – С. 164.
 16. Маруняк В. Українська еміграція в Німеччині і Австрії по другій світовій війні. Роки 1945–1951 / В. Маруняк. – Т. 1. – Мюнхен, 1985. – 429 с.
 17. Маруняк В. Українська еміграція в Німеччині і Австрії по другій світовій війні.Роки 1952 – 1975 / В. Маруняк. – Т.2. – Київ, 1998. – 386 с.
 18. На громадській ниві: З діяльності Центрального представництва української еміграції в Німеччині (1968–1987) / [упор. Б. Шарко]. – Мюнхен, 1988. – 188 с.
 19. Нудьга Г. Українська дума і пісня в світі / Г. Нудьга. – Львів: Інститут народознавства НАН України, 1998. – Кн. 2. – 510 с.
 20. Олтаржевська Л. На Заході це такий модерн... / Л. Олтаржевська // Електронний ресурс: <http://www.prosvita.poltava.ua>.
 21. Пасемко І. Українство: світові обшири / І. Пасемко. – Харків, 2006. – 604 с.
 22. Регенсбург. Статті-спогади-документи. До історії української еміграції в Німеччині після другої світової війни.1945–1949. – Нью-Йорк–Париж–Сідней–Торонто, 1985. – 684 с.
 23. Самчук У. Живі струни. Бандура і бандуристи. / У. Самчук. – Детройт, США, 1976. – 466с.
 24. Трощинський В. Українці в світі / В. Трощинський, А. Шевченко // Україна крізь віки. – Т.15. – К., 2001. – 142 с.
 25. Трощинський В. П. Міжвоєнна українська еміграція в Європі як соціально-політичне явище / Володимир Трощинський. – Київ: Інтел,1994. – 260 с.
 26. Трощинський В. Українці в Німеччині / В. Трощинський, А. Шевченко // Діалог. – 2000. – №1.
 27. Штеллин Я. Известия о музыке в России / Я. Штеллин // Музыкальное наследство. – В.1. – М., 1935.
 28. Штокалко З. Кобзарський підручник / З. Штокалко: [заг. редакція А. Горняткевича]. – Едмонтон–Київ: Вид-во Канадського інституту українських студій, 1992. – 343 с.